

Prof. dr. Boštjan Žekš
Urad Predsednika Republike Slovenije
Ljubljana

Strategija dolgožive družbe – vseživljenjsko učenje, vseživljenjsko delo

2. posvet o srebrni ekonomiji

SUTŽO, Ljubljana, 6. junij 2017

Uvod

Ta moj prispevek na posvetu »Vseživljenjsko učenje, delo in razvoj« ni znanstveni prispevek, čeprav ima morda tako obliko, z uvodom, zaključki, referencami itd. Jaz sicer znam pisati znanstvene članke, toda ne na tem področju, ker enostavno nimam za to prave izobrazbe niti pravih izkušenj. Toda vseeno sem se ojunčil in bom skušal povedati nekaj, kar izvira iz mojih osebnih izkušenj o zaposlovanju in delu starejših sodelavcev pri nas doma in v tujini.

Seveda so ta vprašanja pomembna pri nas in drugod. Vprašanja, kdaj se ljudje upokojujejo in ali je upokožitev pri določenih letih obvezna ali ne. Vprašanja ali imajo ljudje po upokožitvi še možnost delati na svojem strokovnem področju ali ne. Seveda so razmere po svetu zelo različne, zato bom skušal na kratko opisati stanje v posameznih delih sveta. Pri tem se bom omejil na področja, ki jih bolj poznam. Omejil se bom na intelektualce, kar je od polpreteklega obdobja naprej neprimerna beseda, ampak se bom kljub temu omejil nanje. Predvsem na znanstvenike, univerzitetne profesorje, zdravnike in druge ljudi, v katere smo kot družba veliko vlagali in bi morali od njih tudi čim več dobiti. Pokazal bom, da smo pri tem v Sloveniji v primerjavi z drugimi državami najstrožji, prisilno upokojujemo ljudi ob določeni starosti in jim po tem ne dovoljujemo več delati. Omenil bom tudi nekaj posledic take ureditve na strokovnem področju, na socialnem področju in na zdravstvenem področju.

Upokojevanje

Tu bom skušal govoriti o ljudeh, ki so na svojem področju izstopajoči, ki so celo življenje trdo delali in ga posvetili stroki in znanosti, le stroki in znanosti. Za te je upokožitev brez možnosti za nadaljevanje dela velik udarec, ki ga težko prebolijo. Vendar v Evropi, vsaj v zahodni Evropi, dokaj trdno vztrajajo pri obveznem upokojevanju brez izjem pri določeni starosti. V Nemčiji imajo pri elitnih inštitutih Maxa Plancka celo pravilo, da se mora upokojiti direktor, za katerega nekateri pravijo, da je drugi za Bogom, sam inštitut pa razpustijo in sodelavci ostanejo načeloma brez službe. Toda tisti upokoženci, ki jih jaz poznam, vsi nekaj delajo in so za to tudi vsaj nekaj plačani. Seveda tudi s tem delom ni enostavno, posebno za ljudi z naravoslovnega in tehniškega področja, ki potrebujejo laboratorije in opremo. Nekateri se uspejo z univerzo ali inštitutom dogovoriti za brezplačno uporabo laboratorijev, plačila na univerzi pa ne dobijo, saj ga pri svojih pokojninah niti ne potrebujejo. Nekateri zamenjajo področje, moj dober znanec, fizik, je zašel v filozofijo, drugi pa so svetovalci pri raznih podjetjih ali zasebnih ustanovah. Toda vsi moji znanci, nekateri starejši od mene, delajo, delajo ob pokojnini,

delajo v večjem ali manjšem obsegu z manjšim plačilom ali brez njega. Tudi objavljajo sami ali skupaj z novimi ali starimi sodelavci. To strogo upokojevanje je bilo uvedeno z namenom, da bi se odprla nova delovna mesta za mlajše. Toda ne obstajajo nobeni znanstveni dokazi, da je to res (Scudellari, 2015). Obstajajo celo študije, ki menijo, da je obratno: torej da pretirano upokojevanje starejših zmanjšuje možnosti za zaposlitev mlajših. Sam bi se s tem strinjal, saj imamo v Sloveniji tako situacijo. Prisilno smo upokojili starejše, mlajši pa ne dobijo služb. Starejši ne smejo delati, mladi pa ne morejo. Zaposlitve niso od boga dane, ampak so posledica splošne družbene aktivnosti. S pretiranim upokojevanjem se celotna aktivnost družbe zmanjša in zato tudi možnosti za zaposlitev.

V ZDA je svoboda večja. Ni obvezne upokojitve pri določeni starosti, ni, kot pravijo, diskriminacije zaradi starosti. Ljudje delajo, dokler želijo, če so le sposobni dobro opravljati svoje delo. Večina mojih nekdanjih kolegov še dela, nekateri pa so se naveličali, potujejo okoli sveta, se ukvarjajo z dobrodelnostjo ali kaj takega. Naj posebno omenim le svojega dobrega znanca prof. Josepha F. Hoffmana (Hoffman, 2016), ki ima 93 let in je bil zelo dolgo zaposlen na Medicinski fakulteti Univerze Yale. Pred nekaj leti se je upokojil, fakulteta pa mu še vnaprej vzdržuje laboratorij in plačuje laboranta, ki mu pomaga pri eksperimentih, ki jih sicer izvaja Joe sam. Ob koncu lanskega leta je sam, kot edini avtor, objavil članek v elitni reviji PNAS, ki je v čast njemu, posredno pa v korist univerzi in fakulteti.

Pri nas smo bolj odločni. Z ZUJF-om smo pospravili eno ali dve generaciji. V nekaterih primerih smo jih nadomestili z mlajšimi, v nekaterih pa ne. Univerza in inštituti so sedaj cenejši, saj so mlajši sodelavci cenejši, posebno tisti, ki jih ni. Stvar gre naprej, kakšni pa bodo rezultati, bomo videli. Pri znanosti in pri visokem šolstvu se posledice takih revolucionarnih ukrepov začutijo pozno in čutijo dolgo. Treba pa je priznati, da je ta vladni revolucionarni ukrep v skladu z gledanji »ljudstva«. Ne znamo ceniti znanja, za katerega pridobivanje in izpopolnjevanje so potrebna leta ali desetletja in ga je res neumno zavreči.

Kaj pa ljudje?

Pa pojdemo trideset ali štirideset let nazaj. Tudi takrat je, najbrž zaradi prepričanja, da smo vsi enaki, prišlo do gonje po nujni upokojitvi starejših intelektualcev. Moj oče je bil zdravnik, splošen zdravnik v manjšem mestu, kjer je danes gotovo več kot pet zdravnikov, on pa je bil sam. Samo delal je, medicina mu je bila vse, vse so mu bili bolniki, stroka in potrebno sledenje njej. Ni imel svoji hobijev, ni imel svojih zabav, še kinu se je odpovedal, ker nobenega filma ni videl do konca zaradi nujnega obiska pacienta. Ko so ga prisilno upokojili, kar med pregledom pacienta, je šel domov, se usedel v fotelj, gledal skozi okno, malo bral, se vmes malo sprehajal. In hiral. Depresija, demenca, vedno hujša demenca. Najprej demenca doma, nato demenca v domu, odrešila ga je smrt. Seveda boste rekli, človek bi moral prej misliti na upokojitev, saj je vedel, da bo moral v pokoj. Toda, kdaj naj bi začel manj delati? Že kar na začetku, kot vsi normalni ljudje? Toda obstajajo ljudje, ki jim je delo vse in ki zato tudi uspešno in dobro delajo, in ne smemo jih za to tako strašno kaznovati.

Kaj je s sedanjimi prisilnimi upokojenci, ki ne smejo oziroma ne morejo delati? Imamo tako zakonodajo, da ob delu praktično izgubiš pokojnino oziroma delaš zastoj. To je nezaslišano. Ko to razlagam kolegom iz tujine, tega ne morejo razumeti. Mi pa kar. Tako je oblast ukazala, bo že prav. Pa kaj pravzaprav potrebujemo te intelektualce, saj je že maršal Tito vedel, kako je z njimi.

Pa pojdemo raje na človeško plat problema. Te ljudi, ki so neke vrste elita naroda, smo pospravili. Spravili smo jih domov, kjer precej nekoristno čakajo na to, da bodo šli v dom. Zagrenjeni, depresivni,

dementni. Ne le, da ne maramo njihovega prispevka k razvoju družbe, še pripravljene smo plačevati za njihove zdravstvene težave, ki so v določeni meri posledica naših ukrepov in našega obnašanja.

Zaključek

Živimo dlje, zaradi boljšega in bolj zdravega življenja. Prebivalci, ki so danes v Sloveniji stari nad 64 let, predstavljajo manj kot petino prebivalstva, v naslednjih štirideset letih pa se bo ta delež povečal skoraj na tretjino. Tisti, ki se danes rodijo, bodo živeli 80 let. To ni slabo, to je dobro. Moramo pa spremeniti svoj pogled na starejše. Pri tem spreminjanju pogleda pa smo v Sloveniji med najslabšimi v Evropski uniji. Za božjo voljo, ne moremo tretjino prebivalstva pozabiti, izločiti in obravnavati kot strošek, ker nas bo streznilo že dejstvo, da tega stroška ne bomo mogli pokriti. Nikakor ne zagovarjam resnega povišanja upokojitvene starosti, ker smo dovolj bogata družba, da lahko poskrbimo za tiste, ki ne morejo ali ne želijo več delati nad neko starostjo. Plediram pa za to, da tistim, ki bi po upokojitvi še radi delali in so sposobni za to, to dovolimo. Ob plačilu normalnih davčnih obveznosti. Pri tem bi morali biti zelo elastični in prilagodljivi ter upoštevati želje posameznikov. Najbrž je takih, ki bi si želeli kar v nedogled delati polno zaposleni, res malo, pri drugih bi pa morali sprejemati različne obsege zaposlitve z različnimi plačili.

V prihajajoči družbi stalnih služb ne bo prav dosti, se mi zdi. Ljudje bodo nekaj časa zaposleni, potem nezaposleni, potem delno zaposleni, potem samozaposleni itd. Zato se tista populacija, ki še ni upokojena, glede zaposlitve ne bo bistveno razlikovala od upokojencev, če jim bomo dovolili delati. Zato se mi zdi izraz »srebrna ekonomija« grd in neprimeren, razen če bi stalno razlagali, kaj nam pomeni. Ta izraz implicira neko getoizacijo, po kateri naj se starejši povežejo in skrbijo sami zase, če morejo. V resnici govorimo o tem, da bi dovoljevali vsem, da delajo, glede na svoje zmožnosti, glede na svoje potrebe in glede na svoje želje in ne glede na starost.

V Sloveniji, se mi zdi, precej zaostajamo pri uvajanju novejšega gledanja na starejše. Pri tem zaostajajo po mojem predvsem državni organi, medtem ko nevladne organizacije bolje vidijo probleme. Državni organi menijo, da je za vsak korak na tem področju potrebna vseobsegajoča strategija, do katere pa težko pridemo. Meni bi se zdelo bolj produktivno, če skušamo med tem, ko se pripravlja strategija, narediti kak posamezen pozitiven korak. Na primer, da uredimo na normalen evropski način obdavčevanje upokojencev, ki delajo. Se pa stvari pri nas spreminjajo v pravo smer vsaj na nivoju besed. Predsednik Republike Slovenije je pred časom organiziral posvet strokovnjakov na to temo, pred dnevi pa je nagovoril v Celju prisotne na slavnostni akademiji Zveze društev za socialno gerontologijo Slovenije ter poudaril, da »moramo spremeniti dojemanje, da je starejša generacija družbeno breme«.

Hoffman J.F. (2016), Proceedings of the National Academy of Sciences of the U.S.A. PNAS, 113, 14847-14851, 2016

Scudellari M. (2015), Nature 521, 20-23 (2015)